

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.1.06
УДК 343.8

Гарасим П. С.,
кандидат юридичних наук,
докторант Національного
університету
«Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-6498-6209

ПРО ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано зміст норм міжнародного права, що стосується процесу виконання – відбування покарань, їх вплив на зміст громадського контролю у цій галузі суспільної діяльності, а також встановлені існуючі у зв'язку з цим проблеми та розроблені науково обґрунтовані шляхи їх усунення.

Ключові слова: міжнародно-правовий акт; громадський контроль; сфера виконання покарань; права засудженого; персонал установ виконання покарань; моніторинг.

Постановка проблеми. Як свідчить практика виконання покарань в Україні [1], та результати спеціальних наукових досліджень [2, с. 223–230], однією з проблем, яка суттєвим чином впливає на ефективність кримінально-виконавчої діяльності, є низький рівень громадського контролю у зазначеній галузі суспільних відносин.

Сутність її полягає у тому, що у чинному Кримінально-виконавчому кодексі (КВК) України (зокрема, у ч. 2 ст. 25) тільки у загальних рисах та беззмістовно відображено суть, форми та види вказаного соціального моніторингу (безперервного спостереження за яким-небудь процесом) з метою виявлення його відповідності бажаному результату [3, с. 383].

Крім цього, не дивлячись на прийняття у 2004 році Закону

України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», у 2014 році – Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», а в подальшому – інших законодавчих актів з питань виконання – відбування покарань, сучасне правове забезпечення здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань у нашій державі не в повній мірі відповідає вимогам міжнародно-правових актів та кращим зарубіжним практикам з означених питань [4, с. 64–76].

Враховуючи зазначені обставини, а також завдання щодо наукового супроводу реформ, які

здійснюються у галузі кримінально-виконавчої діяльності України у сучасних умовах [1], метою цієї статті є з'ясування відповідності змісту громадського контролю у сфері виконання покарань нашої держави відповідним нормам міжнародного права та обґрунтування у зв'язку з цим необхідності удосконалення правового механізму даного процесу з урахуванням кращих зарубіжних практик.

У свою чергу, головним завданням цієї наукової статті є розробка обґрунтованих системних заходів, спрямованих на підвищення ефективності вказаного соціального моніторингу з урахуванням положень міжнародно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показало вивчення наукової літератури, досить активно та продуктивно розробкою проблем ефективності громадського контролю у сфері виконання покарань України займаються такі учені, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, В. В. Василевич, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, О. М. Джужа, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. В. Лисодєд, С. Ю. Лукашевич, В. О. Меркулова, К. С. Остапко, О. П. Рябчинська, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін.

Поряд з цим, варто зазначити, що найбільш цілеспрямовано та предметно у даному напрямі працює Ю. В. Луценко, основу наукових пошуків якого складають проблеми кримінально-правової політики у сфері забезпечення воєнної безпеки України.

У той самий час, слід врахувати той факт, що у більшій мірі напрацювання вказаних та інших

дослідників були пов'язані з так званою «гібридною» війною, яка велась РФ на Сході України з 2014 року до її повномасштабного вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, а тому не відображають ті детермінаційні процеси та особливості злочинності, яка сформувалась у нових соціально-військових умовах.

З огляду цього, вибрана у цій науковій статті тема дослідження є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Як видається, для того, щоб сформулювати об'єктивний погляд будь-якого ученого на питання, що складають зміст його наукового пошуку, важливо досить скрупульозно з'ясувати сутність і спрямованість тих міжнародно-правових актів, які стосуються досліджуваної проблематики, враховуючи їх кваліфікаційні групи, що сформульовані у науковій літературі. Зокрема, у контексті предмета даного дослідження за основу можна взяти той підхід, які сформулювали з означеного питання А. Х. Степанюк та І. С. Яковець, а саме – за ступенем обов'язковості міжнародних стандартів у сфері виконання покарань норми міжнародного та європейського права вони поділяються на:

а) акти, які є обов'язковими для застосування національними системами виконання покарань;

б) акти, які носять рекомендаційний характер [5, с. 52].

Не менш важливою, у сенсі вирішення поставленої у цій науковій статті завдання, є й інша класифікаційна група, основу якої складає змістовна спеціалізація міжнародних стандартів, що стосу-

ються процесу виконання – відбування покарань, а саме – це:

1) міжнародно-правові джерела загального характеру (наприклад, Загальна декларація прав людини; Декларація прав дитини; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; ін.);

2) спеціальні міжнародно-правові акти (як от: Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими; Європейські пенітенціарні правила (ЄПП); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; ін.) [6, с. 127–128].

При цьому варто зазначити, що відповідно до вимог ст. 9 Конституції України ті міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. З цього випливає, що діяльність громадських об'єднань, які здійснюють соціальний моніторинг за процесом виконання – відбування покарань, є однозначною, позаяк має чітко кореспондуватись із змістом закону та своїх статутних повноважень.

Більш того, відповідно до положень ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», якщо прийняті в установленому порядку в нашій державі міжнародні договори регулюють порядок з національним законодавчими актами однорідні суспільні відносини та є більшими за об'ємом по змісту, то перевага у правозастосовній практиці надається саме першим правовим джерелам, що без сумніву, слід враховувати громадським об'єднанням, включаючи міжнародного характеру, та їх

уповноваженим представникам у ході здійснення соціального моніторингу у сфері виконання покарань України.

Поряд з цим, якщо виходити з вимог ст. 5 КВК «Принципи кримінально-виконавчого законодавства» то ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», у якій визначені принципи утворення і діяльності цих соціальних утворень (зокрема, принципу рівності перед законом (п. 4 ч. 1 ст. 3 та ч. 5 ст. 3 вказаного Закону)), то слід констатувати, що міжнародно-правові акти, які носять рекомендаційний для нашої держави характер, не можуть у повній мірі застосовуватись громадськістю при здійсненні відповідного виду моніторингу за процесом виконання – відбування покарань [7, с. 107–117].

Натомість, у зв'язку з цим можна зробити з даного приводу й інший висновок: при умові, якщо зазначена вище кваліфікаційна група норм міжнародного права не суперечить чинному законодавству України, то окремі їх елементи може бути використана громадськими об'єднаннями у ході соціального моніторингу сфери виконання покарань.

Додатковим аргументом у цьому сенсі можуть слугувати результати проведеного у вказаній науковій статті аналізу змісту тих міжнародно-правових актів, які мають факультативний (не обов'язковий) для України характер. Зокрема, у п. 93.2 ч. VI «Інспекція та моніторинг» ЄПП зазначено, що державою має заохочуватись співробітництво з тими міжнародними інституціями, які уповноважені згідно закону відвідувати пенітенціарні установи.

У свою чергу, у п. 12 ч. 2 «Умови тюремного ув'язнення» ЄПП мова ведеться про те, що засуджені вправі мати можливість спілкуватися із засобами масової інформації (ЗМІ), якщо немає переконливих причин для встановлення будь-яких заборон з цього приводу з розуміння забезпечення безпеки, чи в громадських інтересах, чи для захисту жертв злочинів, інших засуджених або персоналу пенітенціарних установ.

Разом з тим, якщо вказане положення співставити із змістом ч. 3 ст. 24 КВК України, у якій вказано порядок відвідування установ виконання покарань (УВП) суб'єктами громадського контролю, включаючи ЗМІ, то такої ремарки (заборони) у законі не закріплено. Але загальні правообмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань встановлені у ст. 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», а саме: утворення і діяльність громадських об'єднань мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжнародної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, порушення рівноправності громадян, залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану,

місця проживання, за мовними або іншими ознаками; поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, забороняються (ч. 1 ст. 4 зазначеного вище Закону).

Отже, і в ЄПП (рекомендаційному для України міжнародно-правовому акті) і в загальних національних правових джерелах, що стосуються утворення та діяльності громадських об'єднань, чітко визначені критерії, на підставі яких ці суспільні інститути та їх законні представники можуть бути обмежені у своїх діях.

Цілком логічно у зв'язку з цим було б ст. 24 КВК України доповнити частиною 8 наступного змісту:

«Зазначені у цій статті особи вправі відвідувати установи виконання покарань з дотриманням конституційних правообмежень, що стосуються утворення та діяльності громадських об'єднань, а також у законах, які визначають їх статус, та при умові забезпечення персоналом установ виконання покарань їх особистої безпеки та безпеки інших суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності».

Як показало вивчення інших міжнародно-правових актів, які регулюють сферу виконання покарань та мають для України рекомендаційний (необов'язковий) характер (Основні принципи поводження із засудженими; Звід принципів захисту всіх осіб, які були піддані затриманню або ув'язненню у будь-якій формі; Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку; ін.), у них теж низка положень, які коректуються із змістом чинного Кримінально-виконавчого законо-

давства України, але є більш чіткими та цілеспрямованими, що, без сумніву, варто враховувати не тільки суб'єктами законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) у ході нормотворчої діяльності, але й представникам громадських об'єднань, які здійснюють соціальний контроль за процесом виконання – відбування покарань, якщо при цьому «факультативні» міжнародні приписи не суперечать закону [8, с. 34–35].

Саме в такому аспекті й варто розглядати на доктринальному рівні вплив рекомендаційних для нашої держави норм міжнародного права з питань здійснення громадського моніторингу у сфері виконання покарань України.

Висновки. Результати проведеного аналізу міжнародно-правових та національних актів, а також вив-

чення наукової літератури з питань, пов'язаних із змістом громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, дають підстави констатувати, що незалежно від обов'язковості дії норм міжнародного права на території України, їх вплив на ефективність даного виду соціального моніторингу є очевидною, в основі якого лежить процес детермінації суспільних явищ і процесів [9, с. 274–280] та їх уповноваження представники вправі при реалізації своїх повноважень у вказаній галузі суспільних відносин застосовувати ті чи інші положення міжнародно-правових актів, які носять рекомендаційний характер, при умові дотримання ними конституційних та статутних правообмежень щодо мети (цілей) їх утворення та діяльності, зокрема й у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. *Офіційний вісник України*. 2017 № 78. Ст. 2401.
2. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223-230.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
4. Лисодєд О. В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поводження із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 64–76.
5. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Вид-во «Кроссрод», 2007. 184 с.
6. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : ФОП КАНДИБА Т. П., 2018. Т. 1. Загальна частина. 364 с.
7. Назимко Є. С. Змістовно-характерні риси міжнародно-правових стандартів застосування покарання до неповнолітніх. *Право.ua*. 2015. № 1. С. 107–117.
8. Колб О. Г., Колб І. О. Громадський контроль у механізмі нагляду за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі. *Вісник прокуратури*. 2014. № 7(157). С. 34–45.
9. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського універ-*

суперу права. 2020. № 1. С. 274–280.

References

- Kolb, O. H., Makhnits'kyi, O. I. (2019). Zmist hromads'koho kontrolyu u sferi vykonannya pokaran' Ukrainy. *Visnyk Penitentsiarnoyi asotsiatsiyi Ukrainy*, 3 (9), 223-230.
- Yeroshenko, O. (2012). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy / ukl. Donets'k: TOV «Hloriya Treyd».
- Lysodyed, O. V. (2015). Zakriplennya mizhnarodnykh ta yevropeys'kykh standartiv povodzhennya iz zasudzhenny u kryminal'no-vykonavchomu zakonodavstvi Ukrainy (na prykladi Zakonu Ukrainy vid 8 kvitnya 2014 r. № 1186-VII). *Pytannya borot'by zi zlochynnyistyu*, 30, 64-76.
- Stepanyuk, A. Kh., Yakovets, I. S. (2007). *Vtilennya mizhnarodnykh standartiv u praktyku diyal'nosti kryminal'no-vykonavchoyi systemy Ukrainy*. Kharkiv : Vyd-vo «Krossrout».
- Barasha, Ye. Yu. (2018). *Kryminal'no-vykonavche pravo Ukrainy*. za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. Kyiv: FOP KANDYBA T. P. T. 1. Zahal'na chastyna.
- Nazymko, Ye. S. (2015). Zmistovno-kharakterni rysy mizhnarodno-pravovykh standartiv zastosovannya pokarannya do nepovnolitnikh. *Pravo.ua*, 1, 107-117.
- Kolb, O. H., Kolb, I. O. (2014). Hromads'kyy kontrol' u mekhanizmi nahlyadu za dotrymannyam prav zasudzhenykh do pozbavlennya voli. *Visnyk prokuratury*, 7(157), 34-45.
- Holovkin, B. M. (2020). Pro determinatsiyu zlochynnosti. *Chastopys Kyivs'koho universytetu prava*, 1, 274-280.

P. Garasim, *Candidat of Law, doctoral student at the National University "Lviv Polytechnic"*

On the influence of international legal acts on the efficiency of public control in the field of enforcement of Ukraine's penalties

The article clarifies the content of international law concerning the process of execution - serving sentences, their impact on the content of public control in this area of public activity, as well as identifies existing problems and developed scientifically sound ways to eliminate them.

In particular, it was established that both the European Penitentiary Rules (a recommendation for Ukraine international law) and general national legal sources concerning the formation and operation of public associations clearly define the criteria on the basis of which these public institutions and their legal representatives may be limited in their actions.

Based on this, the need to supplement Art. 24 KVN of Ukraine part 8 of the following content:

"The persons specified in this article have the right to visit penitentiary institutions in compliance with constitutional restrictions on the formation and operation of public associations, as well as in the laws determining their status, and provided that the staff of penitentiary institutions subjects and participants of criminal-executive activity".

As the study of other international legal acts regulating the sphere of execution of punishments and having for Ukraine a recommendatory (optional) character (Basic principles of treatment of convicts; Code of principles of protection of all persons who have been detained or imprisoned in any case) Code of Conduct for Law Enforcement Officials, etc.), they also have a number of provisions that are adjusted to the content of the current Criminal Enforcement Legislation of Ukraine, but are clearer and more purposeful, which, of course, should be taken into account not only projects of legislative initiative (Article 93 of the Constitution of Ukraine) in the course of rule-making activities, but also representatives of public associations that exercise social control over the process of execution – serving sentences, if the "optional" international regulations do not contradict the law.

Keywords: *international legal act; public control; sphere of execution of punishments; the rights of the convict; staff of penitentiary institutions; monitoring; Public Association; criminal penalties.*